

UDC 930.253:821.581

**THE REVIEW OF DOCUMENTS ON THE HISTORY AND CULTURE
OF CHINA AND UKRAINIAN-CHINESE CULTURAL TIES
FROM THE FONDS OF THE CENTRAL STATE ARCHIVE-MUSEUM
OF LITERATURE AND ART OF UKRAINE**

I. Reznik

PhD in History,
Head of Sector of Educational and Exhibition Work
Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine
22-a, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine
lexx2009@ukr.net

N. Klymovych

Head of Department of Use of Document Information and Communications
Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine
22-a, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine
nklymovych@gmail.com

The article is dedicated to describing the set of documents on the history and culture of China, which is stored in the fonds of the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine. Such groups of documents as biographical materials, manuscripts of poems, literary works, newspaper articles about prominent Chinese people, translations of Chinese literary works into different languages, epistolary heritage, photos have been analyzed. Archival documents covering key events in the history of China, various fields of culture and art (literature, painting, music, theater, cinema) are represented. In the field of literature – translations of Chinese poems, fairy tales, short stories and rare printed publications from the scientific library of the CSAMLA of Ukraine are described. In the field of painting – scientific works on the phenomenon of Chinese painting, illustrations of Ukrainian artists to Chinese literary works, paintings depicting the nature of China, portraits of Chinese people and postcards decorated with traditional Chinese ornaments and paintings. In the field of theater – documents containing information about the staging of Chinese plays in Ukrainian theaters, performances by Chinese theater actors, sketches of costumes of actors. In the field of music – photos of joint concerts and creative meetings of Ukrainian and Chinese artists, manuscripts of musical works about China. In the field of cinema, screenplays of Ukrainian feature and documentary films about China, information about joint filming are represented. The documents on the development of Ukrainian-Chinese cultural ties in the period from 1935 to 2002 are also described. The purpose of the study is to attract the attention of scientists and fans of Chinese culture to the valuable archival documents, help increase the number of researchers and putting the little-studied documents in scientific

circulation. The research methodology is based on common scientific methods of analysis, synthesis, description, comparison, detailing, generalization, objective-factual and special-historical methods (historical-comparative, biographical and historical-source analysis). Scientific novelty: the author analyzes the information potential of the documents from different archival fonds on Chinese history and culture, some of which haven't been yet put in scientific circulation. The documents have been systematized and described in chronological order and according to the species composition, their information content has been disclosed.

Keywords: CSAMLA of Ukraine, archival documents, fond, China, history, culture, literature, art.

ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ПРО ІСТОРІЮ І КУЛЬТУРУ КИТАЮ ТА УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

I. С. Резнік, Н. М. Климович

У статті охарактеризовано комплекс документів про історію та культуру Китаю, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Були проаналізовані такі групи документів, як біографічні, рукописи поезій, переклади китайських творів на різні мови, літературознавчі праці, газетні статті про видатних китайських діячів культури і мистецтва, епістолярна спадщина, фотографії. Представлено архівні документи, у яких відображені ключові події в історії Китаю, різні галузі культури і мистецтва (література, живопис, музика, театр, кіно). У сфері літератури описані переклади китайських віршів, казок, оповідань та раритетні друковані видання з наукової бібліотеки ЦДАМЛМ України. У сфері живопису представлені наукові праці про феномен китайського живопису, ілюстрації українських художників до китайських літературних творів, картини з зображенням природи Китаю, портрети китайців та поштові листівки, прикрашені традиційним китайським орнаментом та живописом. У сфері театру описані документи, що містять інформацію про постановки китайських п'єс в українських театрах, виступи китайських театральних акторів, ескізи костюмів акторів. У сфері музики представлені фото спільних концертів та творчих зустрічей українських та китайських артистів, рукописи музичних творів про Китай. У сфері кіно представлені кіносценарії українських художніх та документальних фільмів про Китай, а також інформація про спільні кінозйомки. Також охарактеризовано документи про розвиток українсько-китайських культурних зв'язків у періоді з 1935 р. до 2002 р. Мета дослідження – привернути увагу науковців, шанувальників китайської культури до цінних архівних документів, сприяти збільшенню кількості їх дослідників та введенню у науковий обіг мало-вивчених документів. Методика дослідження спирається на загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння, описовий метод, метод деталізації, метод узагальнення, об'єктивно-фактологічний метод) та спеціально історичні (історико-порівняльний, біографічний, історико-джерелознавчий аналіз). Наукова новизна проявляється в тому, що був проаналізований інформаційний потенціал документів з різних архівних фондів про китайську історію і культуру, частина з яких ще не була введена в науковий обіг. Документи систематизовано та описано за хронологією створення та видовим складом, розкрито їхнє інформаційне наповнення.

Ключові слова: ЦДАМЛМ України, архівні документи, фонд, Китай, історія, культура, література, мистецтво.

Державна архівна служба України (далі – ДАСУ) у контексті підготовки до проведення 5-го засідання українсько-китайської Підкомісії з питань співробітництва у сфері культури виступила з пропозицією активізувати двостороннє співробітництво з китайською стороною відповідно до положень Угоди про співробітництво між Державною архівною службою України та Державним архівним управлінням Китайської Народної Республіки (далі – КНР) від 10 вересня 2013 р. Була підготовлена оновлена інформація про двостороннє співробітництво в архівній сфері. У 2020 р. відповідно до листа ДАСУ з метою актуалізації українсько-китайських відносин у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) були виявлені документи, які становлять інтерес у сфері вивчення культури та мистецтва Китаю, зв'язків між митцями та контактів у галузі мистецтва і культури. У межах виявлення був виокремлений значний пласт документів, які неодмінно не лише стануть у нагоді дослідникам-історикам, культурологам, а й значно сприятимуть укріпленню міжнародної співпраці, культурного та економічного співробітництва. Варто також зауважити, що масив джерел з даної тематики ще не був предметом самостійного наукового дослідження, за винятком поодиноких першоджерел, які характеризувалися у контексті інших досліджень (переважно оглядів), присвячених діяльності окремих діячів культури та мистецтва.

**Рис. 1. ЦДАМЛМ України, розміщений у будівлі Бурси
(зведена у 1765 р.). 2021 р.**

У 2021 році виповнюється 55 років від дня заснування Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) – найбільшої в Україні скарбниці документів особового походження літератур-

но-мистецького профілю, які характеризують історію розвитку українського мистецтва від кінця XVIII ст. і до сьогодні. Це фонди письменників, літературознавців, перекладачів, журналістів, художників, мистецтвознавців, театрознавців, оперних та естрадних співаків, акторів театру і кіно, циркових акторів, режисерів, різьбярів, скульпторів, архітекторів, композиторів, музикантів-виконавців, фольклористів та інших діячів літератури й мистецтва. ЦДАМЛМ України – установа, основними завданнями якої є виявлення, збереження, систематизація та популяризація документальної спадщини українських митців. Сьогодні це сучасна багатопрофільна архівно-музейна інституція, яка зберігає майже 315 тисяч справ у складі 1435 фондів (1310 особових фондів діячів української культури та 125 фондів установ та організацій національного значення). Архівний фонд установи нараховує близько 1,5 млн документів. Фонд друкованих видань ЦДАМЛМ України налічує 200 тис. книг та 111 тис. номерів газет та журналів, виданих з середини XIX ст. до початку XXI ст. Крім того, у фондах Архіву-музею відклася значна кількість документів про історію та культуру Китаю, а також про китайсько-українські культурні зв'язки.

Зокрема, варто виділити значний масив документів, поява яких була зумовлена активізацією радянсько-китайських зв'язків та спонуканням інтересу з боку українських митців та науковців до культурної спадщини Китаю. Ідеться про переклади творів китайської літератури українською мовою та появу нових творів за мотивами творів китайських авторів; творів, присвячених китайській історії, культурі, а також створених під враженням від візитів до Китаю. Низка митців та колективів у складі радянських делегацій здійснювала гастрольні тури та візити до Китаю, подорожувала різними містами та провінціями і залишила про це щоденникові записи, світлини, спогади, твори. Значно сприяли цьому і замовлення від видавництва на твори даної тематики, переклади і переспіви творів китайських авторів українською мовою.

Зокрема, у фонді № 464 українського поета, громадського та державного діяча Павла Григоровича Тичина (1891–1967) збереглися рукописи та машинописи переспівів та перекладів поезій поета, історика, першого президента Академії наук КНР Го Мо-жо (1892–1978, справжнє ім'я –

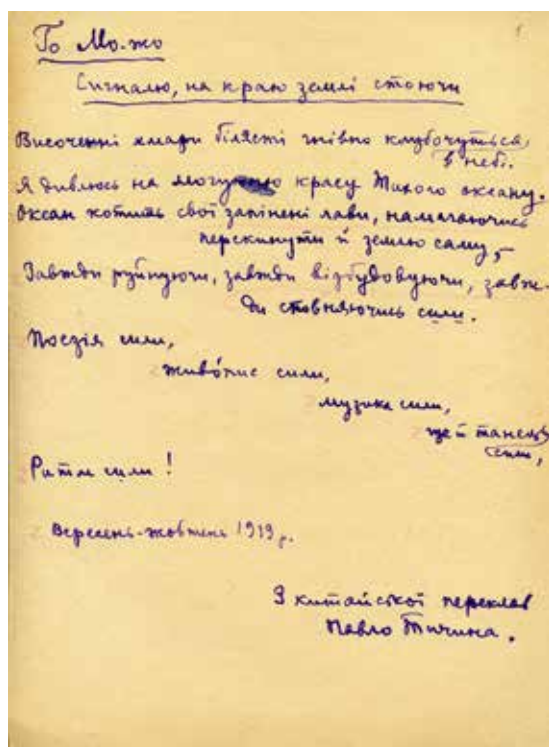

Рис. 2. П.Г. Тичина. Переклад з китайської мови вірша Го Мо-жо «Сигналю, на краю землі стоячи» («Височенні хмари білясті гнівно клубочуться в небі...»). Авт. 1919 р. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2695, арк. 1

Го Кайчжень) «Після дощу», «Вранішня радість», «Роздум» («Хіба не я це говорив...»), «Сигналю, на краю землі стоячи...» («Височенні хмари білясті гнівно клубочуться в небі...»), «Ще як колись...» [Тичина 1919, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2680, 2685, 2690, 2693, 2695] та ін., а також переклади віршів інших китайських поетів.

Також у фонді зберігаються його твори на тему історії Китаю та про китайських історичних персон. Зокрема, в архіві є автограф вірша «Сун Цзін-лін» («Сун Цзін-лін, китайська жінко...») (1951 р.) та переклад цього вірша на китайську мову, виконаний літературознавцем і перекладачем Ге Баоцюанем (1913–2000) і опублікований у журналі «Жінка нового Китаю» (1955 р.) [Ге Баоцюань 1955, 7]. Збережений у фонді примірник містить дарчий напис російською мовою від перекладача Павли Тичині від 13 травня 1955 р. Героїня твору Сун Цзін-лін (Розамонд Сунг Чін-лін) (1893–1981) походила з політично впливової родини Сунг і була відома передусім як віцепрезидент КНР (1959–1972), почесний президент КНР (1981) [Головченко, Рубель 2010] та дружина одного з найбільш шанованих у Китаї політичних діячів, «батька нації», засновника Китайської республіки (1912–1949) Сунь Ят-сена (1866–1925) [Кіктенко 2015, 107]. Вона взяла собі християнське ім'я Розамонд і здобула західну вищу освіту в Уесліанському коледжі (Джорджія, США) – першому ВНЗ у світі, який видавав вчені ступені жінкам (з 1836 р.).

Рис. 3. Ге Баоцюань. Переклад вірша П. Г. Тичини «Сун Цін-лін».
Журнал «Жінка нового Китаю», 1955 р., № 2. ЦДАМЛМ України, ф. 464,
оп. 1, од. зб. 4715, арк. 1–2, 7

В особовому фонді № 1181 поета і перекладача Олекси Новицького (1914–1992) знаходимо переклади віршів поета, журналіста, воєнного кореспондента Люй Дзяня (1919–1990) «Славлю Пекін» та Юань Шуль-по «Пісня дружби» [Новицький 1950-ті, 1–2].

У фондах ЦДАМЛМ України є переклади прозових творів, творів для дітей, зокрема казок, які здійснювалися українськими перекладачами у 1950–1960-х рр. [Беляєв, Ліознова 1954, ф. 1127, оп. 2, од. зб. 292; Ісаєв 1960, ф. 1015, оп. 1, од. зб. 102]. Яскравими прикладами є переклади китайської на-

родної казки «Білочка й мишка в лісі жили» та п'єси за мотивами китайських народних казок «Блакитна зірка», написаної письменником Володимиром Беляєвим у співавторстві з режисеркою та сценаристкою Тетяною Ліозною, відомою за фільмами «Їм підкоряється небо», «Три тополі на Плющисі», «Сімнадцять миттєвостей весни», «Карнавал» та ін.

У 1970-х рр. майстрами перекладу Ігорем Лисевичем, поетесою Валентиною Отрощенко та її чоловіком – поетом, есеїстом, представником Київської школи поезії – Валерієм Іллею здійснювалися переклади творів корифеїв-класиків китайської літератури Ду Фу (712–770) («Вісім осінніх асоціацій», «Весняного дня згадую Лі Бо», «Блукаю на краю неба» та ін.) [Ду Фу 1973, ф. 806, оп. 2, од. зб. 330, арк. 1–15] та Лі Бо (701–762) («Думи тихої ночі», «Ранньої осені на великій рівнині», «Дев'ятий день» та ін.) [Лі Бо 1973, ф. 806, оп. 2, од. зб. 339, арк. 1–14]. Варто відзначити, що частина перекладів, які зберігаються у фондах митців та редакцій видань, імовірно, так і не була видана друком, проте вона доступна для вивчення науковцями, перекладачами у читальному залі ЦДАМЛІМ України і може стати предметом окремого наукового дослідження у майбутньому. До прикладу, у особовому фонді письменника, критика, перекладача, який у роки Другої світової війни служив на Далекому сході, Олексія Засенка зберігається рукопис перекладу оповідання письменника, публіциста, основоположника сучасної китайської літератури Лу Сіня (1881–1936) «Благання щастя» [Засенко 1952, ф. 1033, оп. 1, од. зб. 12]. А у фонді редакції журналу «Всесвіт» зберігаються машинописи, ймовірно, невиданих перекладів віршів поета-романтика Інью Фу (1909–1931) «Самотнє вікно», «Шлях в майбутнє», «Східна Марія» та ін., виконані А. Гомолою [Інь Фу 1969, ф. 806, оп. 2, од. зб. 81, арк. 1–20].

Надзвичайний інтерес для дослідників становлять такі роботи: стаття видатного українського перекладача з китайської та японської мов, одного з організаторів вивчення китайської мови в Україні Івана Чирка, присвячена перекладу «Кобзаря» Тараса Шевченка китайською мовою [Чирко 1984, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1568, арк. 21–29], яка також зберігається у фонді журналу «Всесвіт»; трактат Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» китайською мовою (1972 р.) [Дзюба 1972, ф. 1242, оп. 1, од. зб. 2]. Текст твору був надісланий І. Дзюбою до ЦК КПУ 8 грудня 1965 р. разом з листом-протестом проти арештів української інтелігенції. Праця була передрукована і передана на Захід літературознавицею-дисиденткою Михайлиною Коцюбинською та на початку 1970-х рр. стала одним із найпоширеніших творів в українському самвидаві та програмним документом українського національно-визвольного руху. Без відома і згоди автора праця виходила друком у провідних західних країнах – вперше у Мюнхені в 1968 р., потім у Нью-Йорку, Лондоні, Амстердамі, Парижі, Римі. А в 1972 р. вона вийшла китайською мовою у Пекіні (перекладач М. Девіс, автор передмови Пітер Арчер) [Кучер 2021, 1]. Один із примірників з автографом від 28 травня 1979 р. канадського вченого українського походження, дослідника українського повстанського руху, професора Макмастерського університету та засновника видавництва «Літопис УПА» Петра Потічного (1930 р. н.) відклався у фонді № 1442 Івана Дзюби. В Україні друком твір уперше з'явився лише у 1990 р. на сторінках журналу «Вітчизна», а окреме видання вийшло лише у 1998 р.

Рис. 4. Дзюба І. М. «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Твір китайською мовою, з дарчим написом П. Потічного. Ксерокопія 1972 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1242, оп. 1, од. зб. 2, арк. 1–2

Переклади на українську і російську мови вибраних творів китайських поетів і прозаїків, здійснювані перекладачами М. Кашель, М. Литвинцем, О. Мельником, І. Лисевичем, А. Гомолою, В. Отрошенко та ін., містяться у фонді № 806 «Редакція літературно-мистецького та громадсько-політичного журналу «Всесвіт». Вони публікувались на сторінках журналу з 1958 до 2000 р. Серед них – твори Ге Баоцюаня (ф. 806, оп. 1, од. зб. 1697, 1988 р.), повість Гу Хуа «Подружжя вірність» (оп. 1, од. зб. 1805, 1989 р.), вірші Ду Фу «Падає сніг», «Блукаю на краю неба» та ін. (оп. 2, од. зб. 330, 1973 р.); вірші Інь Фу «Самотнє вікно», «Шлях в майбутнє» та ін. (оп. 2, од. зб. 81, 1969 р.); збірка новел Лао Ше «Серп місяця» (ф. 806, оп. 1, од. зб. 891, 1974 р.); вірші Лі Бо (оп. 2, од. зб. 339, 1973 р.), поезії Мінь Ле «Осінь», «Перед боєм», «Мамаїв курган» (ф. 806, оп. 1, од. зб. 120, 1969 р.); оповідання Фан Ті «Сутичка на мосту» (ф. 806, оп. 1, од. зб. 21, 1964 р.) та ін. Варто зазначити, що найстаріший український літературний журнал «Всесвіт», заснований у 1925 р., був повністю присвячений іноземній літературі, культурі, мистецтву і суспільно-політичному життю зарубіжних країн та здійснював перші видання іноземних творів на радянському просторі. Видання протягом десятиліть було своєрідним вікном у світ і мало одну з найпотужніших шкіл перекладу в країні.

У фонді № 667 «Державне спеціалізоване видавництво дитячої літератури «Веселка» відклався переклад Івана Чирка повісті-казки відомого китайського письменника Лао Ше (1899–1966) «День народження Сяо-по» (ф. 667, оп. 1, од. зб. 3861, 176 арк., 1984 р.) про пригоди китайського хлопчика у Сінгапурі.

У фонді № 730 «Державне спеціалізоване видавництво художньої літератури «Дніпро» відклався переклад збірки творів Го Мо-жо «Вибране» (оп. 1, од. зб. 873, 266 арк., од. зб. 874, 159 арк., 1954 р.); оповідань Лао

Ше у перекладі К. Скрипниченка (оп. 1, од. зб. 1170, 151 арк., 1955 р.); збірки Лі Бо «Лірика» у перекладі Л. Первомайського (оп. 2, од. зб. 3483, 58 арк., 1962 р.); збірок вибраних творів Лу Сіня (оп. 1, од. зб. 644, 223 арк., 1953 р.; оп. 2, од. зб. 3196, 208 арк., 1962 р.) у перекладі І. Чирка; романів Мао Дуня (1896–1981) «Перед світанком» у перекладі С. Мішури (оп. 2, од. зб. 1545, 218 арк., 1956 р.) та «Веселка» у перекладі І. Чирка (оп. 2, од. зб. 2545, 177 арк., 1959 р.); роману Пу Сун-ліна (Ляо Чжая) «Розповіді про людей незвичайних» (оп. 2, од. зб. 1843, 286 арк., 1957 р.); п'єси драматурга Ся Яня (1900–1995) «Випробування» (оп. 2, од. зб. 1849, 110 арк., 1957 р.); роману Ху Є-піня «Світло попереду» у перекладі П. Нельговського (оп. 2, од. зб. 2212, 171 арк., 1958 р.); п'єси Цао Юя на 4 дії «Ураган» (оп. 2, од. зб. 2570, 196 арк., 1959 р.); повісті Чень Ден-ке «Діти ріки Хуайхе» (оп. 2, од. зб. 2214, 242 арк., 1958 р.); оповідань Чжао Шу-лі (ф. 730, оп. 1, од. зб. 654, 91 арк., 1953 р.); оповідання Чжоу Лі-бо «Ураган» (оп. 1, од. зб. 655, 206 арк., 1953 р.) та роману Ян Мо «Пісня молодості» у перекладі Юй Фен-лян і О. Кравця (оп. 2, од. зб. 2958, 208 арк., 1960 р.).

Різні аспекти історії та культури Китаю ставали предметом дослідження українських вчених. Зокрема, у фонді № 149 українського історика-сходознавця Андрія Петровича Ковалівського (1895–1969) містяться роботи, присвячені історії Китаю та зв'язкам зі Сходом і розвитку сходознавства [Ковалівський Б/д, ф. 149, оп. 1, од. зб. 14, 59]. Особливої уваги заслуговує його конспект лекцій «Китай», у якому висвітлений перебіг основних подій історії Китаю від давніх часів до доби пізнього Середньовіччя. Цікаві матеріали містяться і в особовому фонді № 1057 письменника Володимира Синенка. У його романі «Тринадцята місія» та підготовчих матеріалах до нього висвітлена діяльність російських православних духовних місій у Китаї [Синенко 1886–1970-ті, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 390, 394, 395]. Значну цінність для філологів становить Китайсько-російський та російсько-китайський словник, складений ним у ході роботи над твором у 1970-х рр., а також виписки із документів, що стосуються роботи Тринадцятої духовної місії в Китаї (1849–1851 рр.). Автор накопичив значний масив матеріалів, зокрема виписки з архівних документів, друкованих та періодичних видань останньої чверті ХІХ ст. – початку ХХ ст., які також можуть становити значний інтерес для дослідників.

Феномен китайського живопису досліджений у праці відомої російської мистецтвознавиці, сходознавиці-китаїстки, наукової співробітниці Інституту сходознавства АН СРСР (з 1957 р.) Євгенії Завадської (1930–2002) «Естетичний феномен живопису Далекосхідного регіону (на прикладі класичного живопису Китаю та Японії)» (1978 р.) [Завадська 1978, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1272, арк. 1–18]. Матеріал дослідження ліг в основу її докторської дисертації «Естетичні проблеми живопису старого Китаю», захищеної у 1984 р.

До високохудожніх зразків живопису належать ілюстрації українських художників до творів китайських письменників. Частина з них була виконана графіком Олександром Михайловичем Довгалем (1904–1961) [Довгаль 1950-ті, ф. 214, оп. 1, од. зб. 36, арк. 1–3]. Невстановлений твір – це, імовірно, одна з ілюстрацій до оповідання зі збірки Лу Сіня «Справжня історія А-К'ю», художнє оформлення якої здійснив О. Довгаль (видавництво «Молодь», 1958 р.)

Рис. 5–6. О. М. Довгаль. Ілюстрації до оповідань Лу Сіня «Справжня історія А-К'ю» та «Моління про щастя» («Благання щастя»). Ліногравюри. 1950-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 214, оп. 1, од. зб. 36, арк. 1–2

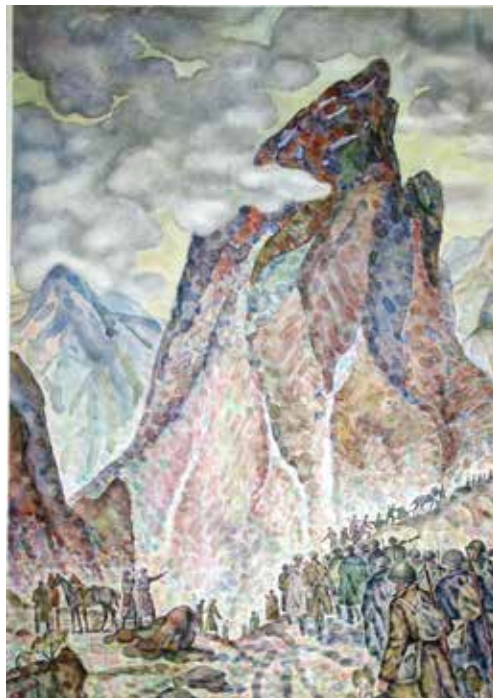

Рис. 7. О. Г. Кондитеров. «У горах великий Хінган. 1945 рік». Пап., акв. 1977 р. ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, од. зб. 205, арк. 1

Також у фондах ЦДАМЛМ України зберігаються картини із зображенням величної природи Китаю [Кондитеров 1977, ф. 800, оп. 1, од. зб. 205, арк. 1]. Наведемо роботу графіка Олексія Георгійовича Кондитерова (1908–1988), в якій аквареллю змальований Великий Хінган – вулканічний гірський хребет на північному сході Китаю [Ігнат'єв, 2004], що у 1945 р. став місцем протистояння радянських і японських військ у ході Манчжурської операції союзників проти Квантунської армії [Коппель, Пархомчук 2009].

В особовому фонді Павла Тичини відклалися листівки з Китаю від його близького друга Анатолія Карповича Павлюка і Катерини Павлюк до його дружини Лідії Петрівни (м. Київ), ілюстровані традиційним китайським орнаментом та оздоблені вставками з різнокольоровими зображеннями квітів, намальованими фарбою по шовку чи паперу [Павлюк 1966–1967, ф. 464,

оп. 1, од. зб. 15648, арк. 53–55, 69]. Особливістю представлених ілюстрацій є те, що вони виконані у техніці і стилі відновленого на початку ХХ ст. традиційного китайського живопису Гохуа (цей термін буквально перекладається як «живопис нашої країни» чи як скорочення від «Чжунго хуа» – «Китайський живопис», на протилежність «Юхуа» – «західний олійний живопис») [Священко, 2014]. Техніка передбачає використання мінеральних і рослинних водяних фарб і туші на шовку чи папері. Вона за духом і інструментами є близькою до каліграфії, оскільки для нанесення фарби використовуються кисті із бамбуку та шерсті.

Рис. 8. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 16548, арк. 53

Рис. 9. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 16548, арк. 54

Рис. 10–11. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 16548, арк. 55, 69

Значний інтерес для дослідження зв'язків з Китаєм становить особовий фонд № 1123 художниці Таїсії Павлівни Жаспар (Филипович) (1912–1986). Таїсія Филипович народилася у Тобольську, у 1921 р. її родина втекла від війни до китайського м. Харбіна, а в 1930 р. вона одружилася з білогвардійським ексфіцером Юрієм Хомяковим та переїхала до Шанхаю – головного ділового та фінансового центру Далекого Сходу.

**Рис. 12. Таїсія Жаспар. 1930-ті рр. м. Шанхай.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25**

Вона була відома як талановитий графік, дружина консула Шанхайської французької концесії Андре Жаспара (з 1937 р.), засновниця першої професійної школи для жінок у Шанхаї (1932) та притулку для бідних дівчат із діаспори «Будинок російської жінки» (1936). У фонді містяться не лише творчі документи художниці [Жаспар 1941–1952, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 1], а й матеріали, які стосуються діяльності Товариства громадян СРСР у Шанхаї у 1950-х рр. [Особисті документи Жаспар Т. П. <...> 1951, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17], та її лист до Сун Цзін-лін [Лист Жаспар Т. П. <...> 1972, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, арк. 1].

На творчості Таїсії Жаспар позначився вплив китайського живопису. Основний жанр, у якому вона працювала, – графічний портрет. Проживаючи у м. Шанхай від 1930 до 1945 р., художниця змальовувала різні типи цікавих людей, які їй зустрічались, а також збирала разом з чоловіком колекцію традиційного китайського живопису, частина якої у 1959 р. була подарована нею Київському музею східного та західного мистецтва (зараз це Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків). Саме у особовому фонді Таїсії

Жаспар містяться документи, зокрема листування та промова на відкритті виставки, які висвітлюють весь процес передачі цінної колекції до музею. Статті, лекції, фотографії, фотокопії робіт самої художниці – все це першоджерела, доступні для вивчення у читальному залі ЦДАМЛМ України.

**Рис. 13. Т. П. Жаспар.
Китаєць з трубкою. 1949 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 8**

**Рис. 14. Т. П. Жаспар. Портрет жінки.
1952 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123,
оп. 1, од.зб. 1, арк. 11**

**Рис. 15. Т. П. Жаспар. Піаністка. 1941 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 5**

**Рис. 16. Т. П. Жаспар.
Чжен Цзін-хуа. 1952 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од.зб. 1, арк. 12**

Цінну інформацію для дослідників містять й альбоми 1936–1938 рр. з кількома сотнями індивідуальних та групових фотографій Таїсії Жаспар, що зберігаються в її особовому фонді. На них зображені різні райони Шанхаю та інших міст Китаю, оточення художниці, експозиції виставок, відомі китайські політики та діячі мистецтва [Фотоальбоми Жаспар Т. П. 1936–1938, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25–28]. Жоден мистецький чи світський захід тогочасного Шанхаю не відбувався без участі знаменитої мисткині та громадської діячки. Отже, ці світлини є цінним джерелом для вивчення соціально-побутового та культурно-мистецького життя Китаю 1930-х рр., а також емігрантського середовища.

Документи фондів ЦДАМЛМ України також дозволяють простежити зв'язки китайських та українських театральних діячів. У архівних першоджерелах знаходимо свідчення про постановки творів китайських авторів на сценах українських театрів [Запрошення М.М. Крушельницькому <...> 1958, ф. 1132, оп. 1, од. зб. 353, арк. 30] та творів авторства українських письменників у Китаї [Лист Цао Юя <...> 1955, ф. 435, оп. 1, од. зб. 1234, арк. 1–3]. У 1955 р. п'єса українського драматурга Олександра Корнійчука (1905–1972) «Макар Діброва» (1948 р.) була поставлена китайським драматургом Цао Юєм (1910–1996) на сцені Пекінського народного художнього театру, про що збереглося листування митців. У 1958 р. видатного українського театального актора та режисера Мар'яна Крушельницького (1897–1963) було запрошено до перегляду п'єси «Тайфун» Цао Юя, поставленої на сцені Запорізького державного українського театру ім. Щорса. Збереглися переклади лібрето цієї та інших китайських п'єс українською мовою.

Цікавими та інформативними є вирізки з газет мистецького профілю, у яких висвітлені знакові події театального життя країни. Наведемо статтю П. Чена про гастролі знаменитого китайського актора, засновника і першого директора Китайського театру Пекінської опери (1955 р.) Мей Лань-фана (1894–1961) у СРСР у 1935 р. Він досконало володів мистецтвом співу, танцю, акробатики і пантоміми та прославився як виконавець жіночих ролей (одна з найвідоміших – роль героїні середньовічної китайської балади VI ст. Хуа Му-Лан, яка добровільно вступила в ряди армії для відбиття нападу кочівників). Виконання жіночих ролей акторами-чоловіками є однією з найхарактерніших особливостей китайського театального мистецтва. Відомий режисер Всеволод Мейерхольд оцінив виступи Мей Лань-фана словами: «Зіграти жінку актору-чоловіку – це найвища форма театальної майстерності» [Чен 1935, ф. 145, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1].

Варто відмітити і документи, що стосуються розвитку китайського музичного мистецтва. Зокрема, у фонді українського композитора і диригента, скрипаля, заслуженого діяча мистецтв УРСР Олексія Рябова (1899–1955) зберігся автограф клавiру його твору «Китайський атракціон» [Рябов Б/д, ф. 844, оп. 1, од. зб. 47]. А у фонді № 643 Державного заслуженого академічного ансамблю ім. П.П. Вірського відклався значний масив документальних матеріалів про гастролі колективу у КНР у 1956 р. Фактично це було перше закордонне турне колективу. Поїздка охопила екзотичні для українців країни – Китай і В'єтнам. До уваги дослідників – багатотомні альбоми світлин подорожі різними містами Китаю (Ханьчжоу, Ухань, Шанхай та ін.) [ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 20–24], фотографії артистів [ЦДАМЛМ Украї-

ни, ф. 643, оп. 2, од. зб. 28, 30, 31, 32], рецензії та відгуки преси [ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 12–16] тощо. Варто відзначити, що світлини з гастролей колективу достатньо інформативні і містять значний пласт цінної інформації, що дозволяє уявити атмосферу та побачити окремі аспекти життя тих населених пунктів та регіонів, у яких вдалося побувати українським артистам. Виступи українського колективу стали справжньою сенсацією і справили незабутнє враження на багаточисельні натовпи глядачів, які супроводжували кожен виступ.

Мей Лань-фан в п'єсі «Му-Лан в армії»

Рис. 17. Фото китайського актора Мей Лань-фана в п'єсі «Му-Лан в армії» під час гастролей в СРСР, взяте зі статті П. Чена «Мей Лань-фан». 1935 р.

Вирізка з газети «Советское искусство», № 12 від 11 березня 1935 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 145, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1

Також збереглися ескізи чоловічих костюмів до «Китайського танцю з барабанами» [Лійкін Б/д, ф. 643, оп. 4, од. зб. 30, арк. 1–3]. Про велике значення барабанів у музичній культурі країни свідчить той факт, що жодне видовище чи урочиста процесія у Китаї не відбувається без них.

Помітною подією у музичному житті України 1955 року стали творчі зустрічі видатного українського хорового диригента та музичного діяча Григорія Верьовки (1895–1964) з китайськими музикантами [Верьовка <...> 1948–1961, ф. 1078, оп. 2, од. зб. 161, арк. 1–8], які відбилися на світлинах з особового фонду митця № 1078.

Рис. 18. В. Лійкін. Ескіз чоловічого костюму до «Китайського танцю з барабанами». Пап., акварель, граф. олівець. Б/д. ЦДАМЛІМ України, ф. 643, оп. 4, од. зб. 30, арк. 1

Рис. 19. Фото Г. Г. Верьовки під час зустрічі з китайськими артистами. 1955 р. ЦДАМЛІМ України, ф. 1078, оп. 2, од. зб. 161

Співпраця українських та китайських митців відбувалася і в галузі кіномистецтва. Яскравими прикладами є кіносценарій В. Брюггена та О. Лаптія до фільму «Дисертація китайського інженера» про створення вібраційної машини для калібрування насіння кукурудзи китайським інженером Цао Цунь-венем (1960-ті рр.) [Брюгген, Лаптія 1960-ті], документальний фільм режисера Л.Є. Букіна «Про Василя Єрошенка» [Букін 1990–1991, ф. 1009, оп. 1, од. зб. 1715] та зйомки у 1999 р. в Україні китайськими кінематографістами 20-серійного телефільму «Як гартувалась сталь» за участі українських акторів, що в 2000 р. був визнаний у КНР кращим телесеріалом року.

Значне поживлення стосунків наприкінці 1950-х рр. сприяло появі візитів українських письменників до КНР та візитів китайських митців. Зокрема, збереглися такі документальні свідчення, як щоденники С.І. Олійника з подорожі до КНР [Олійник 1960, ф. 706, оп. 2, од. зб. 196, 107 арк.] та його світлини [Фотографії Олійника С. І. <...> 1960, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, 84 арк.], а також запрошення письменнику Петру Козланюку до КНР [Запрошення та привітання Козланюку П.С. <...> 1957, ф. 86, оп. 1, од. зб. 278, арк. 1–2] та фотографії з його поїздки [Фото письменника Козланюка П. С. <...> 1957, ф. 86, оп. 1, од. зб. 297, арк. 1–15], а також листи китайського поета, письменника Емі Сяо-Саня (1896–1983, справжнє прізвище Сяо Аймеі) українському письменнику Г. М. Петнікову [Листи Сяо-Сяня Е. <...> 1957, ф. 440, оп. 1, од. зб. 347, арк. 1–10].

Рис. 20. С.І. Олійник. Ханьчжоу, 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 21. В цеху ткацької фабрики в Шанхаї, 27 квітня 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 22. Шанхай, 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 23. В музеї Лу Сіня. 30 квітня 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 24. Нанкін. Пам'ятник загиблим солдатам. 25.04.1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 25. Ханьчжоу. Біля пагоди. 29.04.1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

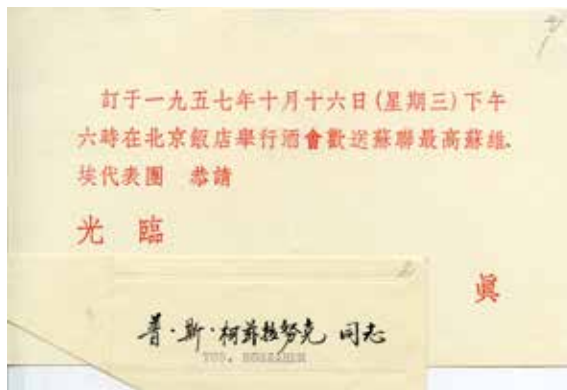

Рис. 26. Запрошення П.С. Козланюку до Китаю. Травень 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 278, арк. 1-2

Рис. 27-28. Фото візиту П. С. Козланюка в КНР, Шанхай. 4 жовтня 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 297, арк. 3-4

Цінним джерелом для вивчення культурних зв'язків китайського та українського народів є документи творчих спілок. Так, у матеріалах Спілки письменників України містяться відомості про візити делегацій китайських письменників до Києва у 1960 р. [Лист Правління СПУ <...> 1960, ф. 590, оп. 1, од. зб. 409, арк. 139–140].

У бібліотечній колекції ЦДАМЛМ України також відкладалася низка друкованих видань перекладів творів китайської літератури. Серед них є цікавий збірник, що включає у себе переклади російською мовою давньокитайської пам'ятки літератури «Кинг Ши» («Ци Цзі», «Книги пісень»), «Конг-Фу-тзе» та ін. [до 1918 р.] [Збірник перекладів Кинг Ши, Конг-Фу-тзе <...> 1918]. Крім того, своєрідним свідком епохи є збережене видання періоду передвоєнного часу – «Короткий китайсько-російський словник з воєнними термінами» 1935 р. видання [Краткий китайско-русский словарь <...> 1935].

Окрім згаданих вище раритетних видань, у бібліотечній колекції ЦДАМЛМ України зберігається низка перекладів творів китайської літератури, виконаних українськими митцями – класиками перекладу. Видання 1950–1960-х рр. представлені перекладами прозових творів таких авторів, як Хе Цзін-Чжі, Дін Ні [Хе Цзін-Чжі, Дін Ні 1952] (у перекладі Олекси Новицького), найвідомішого твору Лу Сіня «Справжня історія А-К'ю» [Лу Сін 1958]. Крім того, у перекладі Миколи Бажана наприкінці 1950-х рр. виходили поезії Мао Цзе Дуна [Мао Цзе Дун 1959], Леоніда Первомайського – твори класика китайської поезії Лі Бо [Лі Бо, Первомайський, 1962], Віктора Петрова – низка китайських драматичних творів [Юаньская драма <...> 1966]. Про взаємний інтерес і зацікавленість китайської сторони українською культурою свідчить програма ювілейних зборів до 100-річчя від дня народження Івана Франка, які відбулися у Пекіні у 1956 р. [Програма ювілейних зборів <...> 1956].

У 1980-х рр. у перекладі Івана Чирка були видані новели Лао Ше у складі збірки «Серп місяця» [Лао Ше 1974], збірка китайських прислів'їв та приказок [Китайські прислів'я та приказки <...> 1984], Геннадія Туркова – поезії Ван Вей [Ван Вей 1987]. У 1990 р. були надруковані «Оповідки Давнього Китаю» у перекладі І. Зуєва та О. Лишеги [Оповідки Давнього Китаю <...> 1990].

Також у Фонді друкованих видань ЦДАМЛМ України зберігається цінна книжкова колекція № 31 раритетних поштових листівок з кольоровими фото краєвидів Китаю, Японії, Південної Кореї. Серед них – кілька десятків листівок з зображеннями старовинних районів Шанхаю (поч. ХХ ст.).

Цікавими з погляду культурної співпраці періоду незалежності України є документи про співпрацю творчих колективів. Зокрема, у фондах Архіву-музею відклалися документи про проведення виставки українського народно-прикладного мистецтва у Пекінському палаці культури Китаю у 1996 р. [Документи про проведення виставки <...> ф. 665, оп. 2, од. зб. 617]. Серед них – договір між Дирекцією художніх виставок України і Китайським агентством міжнародних виставок про організацію виставки, листування, список творів до виставки, афіша, книга відгуків, звіт про виставку.

Так, відклалися документи щодо гастролей українських труп у Китаї, участі у міжнародних фестивалях циркового мистецтва 1994–2002 рр. Українські артисти гастролювали містами Гуанчжоу, Ухань, Хубей, Гуандун та ін.; брали участь у Другому міжнародному фестивалі циркового мистецтва у м. Ухань (провінція Хубей, КНР), 4-му Уханському міжнародному фестивалі акроба-

тичного мистецтва в КНР тощо. Китайський цирк є одним із найдавніших у світі. Регулярне запрошення українських артистів на різноманітні міжнародні фестивалі та виступи до Китаю засвідчує визнання високого рівня майстерності українських виконавців з боку китайських колег. Низка угод, запрошень, контрактів українських циркових колективів щодо участі у спільних заходах, гастрольних турах відклалася у фонді Державного підприємства «Державна циркова компанія України» (ЦДАМЛМ України, ф. 1393).

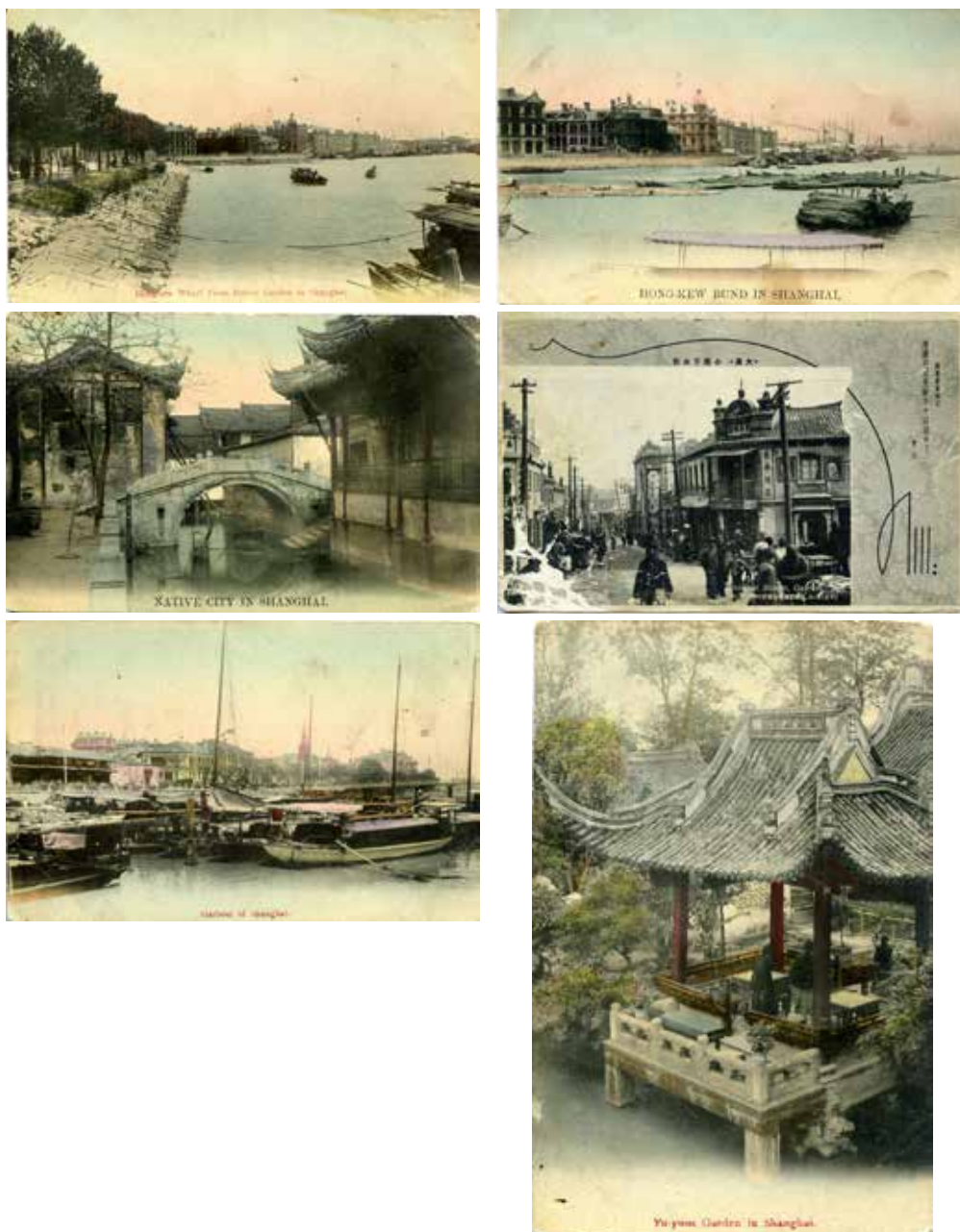

Рис. 29. Раритетні китайські листівки з краєвидами Шанхаю з Колекції № 31 початку 20 століття

Отже, можна стверджувати, що у фондах ЦДАМЛМ України зберігається значна кількість цінних архівних першоджерел різних видів, у яких відображені набутки китайських та українських митців, що творили у різних жанрах мистецтва впродовж 1930–1990-х років. Досить детально й різносторонньо висвітлені також і українсько-китайські культурно-мистецькі взаємообміни та взаємозв'язки у сфері літератури, театрального, образотворчого, музичного мистецтва та кіномистецтва.

Також документи, що відклалися у фондах ЦДАМЛМ України, яскраво ілюструють основні етапи поживлення зв'язків між Радянським Союзом, у складі якого перебувала Україна, та Китаєм. Про це свідчить значний масив документів, які датуються 1950-ми рр. Були також і періоди «охолодження», які характеризувалися зниженням кількості документальних джерел відповідної тематики (1960-ті – середина 1980-х рр). Відновлення контактів між двома країнами одразу ж спонукало до появи низки культурних взаємообмінів, поновлення творчого діалогу між українськими та китайськими митцями, культурного взаємообміну між творчими спілками, мистецькими осередками, колективами.

Запрошуємо дослідників та поціновувачів китайської культури до вивчення представлених у статті архівних документів та друкованих видань у читальному залі ЦДАМЛМ України. Також варто зазначити, що пошук, накопичення, прийняття на постійне державне зберігання, науково-технічне опрацювання, збереження на належному рівні та надання доступу дослідникам до згаданих вище документів було б неможливим без щоденної згаданої і наполегливої праці колективу архівістів-працівників ЦДАМЛМ України.

Рис. 30. Колектив ЦДАМЛМ України у «День вишиванки». 20 травня 2021 р.

ЛІТЕРАТУРА

Беляєв В., Ліознова Т. «Блакитна зірка». П'єса на 4 дії, 9 картин. За мотивами китайських народних казок. Маш. 1954 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1127, оп. 2, од. зб. 292, 75 арк.

Брюгген В., Лаптії О. «Дисертація китайського інженера». Кіносценарій фільму про створення вібраційної машини для калібрування насіння кукурудзи китайським інженером Цао Цунь-вень, випускником Пекінського політехнічного інституту. Машинопис. 1960-ті рр.

Букін Л.Є. Справа документального фільму «Про Василя Єрошенка» (заявка, літературний сценарій, висновки, анотація, листування). Автор сценарію і режисер Букін Л.Є. 1990-1991 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1009, оп. 1, од. зб. 1715, 36 арк.

Ван Вей. Поезії / Упоряд., передм., перекл. з давньокит. Г. Туркова. Київ : Дніпро, 1987.

Верьовка Г.Г. під час зустрічей з румунськими та китайськими діячами мистецтва, артистами хору Чехословацького радіо та ін. Фотографії. 1948–1961 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1078, оп. 2, од. зб. 161, 8 арк.

Ге Баоцюань. Переклад вірша П. Г. Тичини «Сун Цін-лін». Журнал «Жінка нового Китаю». 1955. № 2. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 4715, арк. 1–2, 7.

Головченко В.І., Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.). Київ : Либідь. 2010. 520 с.

Дзюба І.М. «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Китайською мовою. З дарчим написом П. Потічного. Ксерокопія. Додаються візитні картки П. Потічного англ. і кит. мовами. 1972 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1242, оп. 1, од. зб. 2, 437 арк.

Довгаль О.М. Ілюстрації до творів китайських письменників. Ліногравюра. 1950-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 214, оп. 1, од. зб. 36, 3 арк.

Документи про проведення виставки українського народно-прикладного мистецтва в Китаї. Маш. 1996 р. ЦДАМЛМ України, ф. 665, оп. 2, од. зб. 617.

Ду Фу. «Вісім осінніх асоціацій», «Весняного дня згадую Лі Бо», «Блукаю на краю неба» та ін. Вірші. Переклади Лесевича І. та Отроценка В. з китайської на українську мову. Машинопис з ред. правкою. 1973 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 2, од. зб. 330, 15 арк.

Жаспар Т.П. Фотокопії образотворчих творів художниці: «Китаєць з трубою» (1949), «Чжень Цзінь-хуа» (1952) та ін. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 1.

Завадська Є.В. «Естетичний феномен живопису Далекосхідного регіону (на прикладі класичного живопису Китаю та Японії)». Стаття рос. мовою, машинопис з ред. правкою, 1978 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1272, 18 арк.

Запрошення М.М. Крушельницькому на перегляд п'єси «Тайфун» Цао Юя у Запорізькому державному українському драматичному театрі ім. Щорса. 1958 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1132, оп. 1, од. зб. 353, арк. 30.

Запрошення та привітання українському письменнику П.С. Козланюку на китайській мові. 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 278, 2 арк.

Засенко О.Є. «Благання щастя». Переклад оповідання Лу Сіня з китайської на українську мову. Рукопис. 9 серпня 1952 р. – 14 серпня 1952 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1033, оп. 1, од. зб. 12, 19 арк.

Збірник перекладів Кинг Ши, Конг-Фу-тзе та ін. Рос. мова. Санкт-Петербург, [до 1917]. 198 с.

Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії : навч. посіб. Чернівці : Книги–ХХІ, 2004. 384 с.

Інь Фу. «Самотнє вікно», «Шлях в майбутнє», «Східна Марія» та ін. Вірші. Переклад Гомоли А.В. з китайської на українську мову. Машинопис. 1969 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 2, од. зб. 81, 20 арк.

Ісаєв Ф.Г. «Білочка й мишка в лісі жили». Віршований переклад китайської народної казки. Переклад на українську мову Ісаєва Ф.Г. 1960 р. Верстка. ЦДАМЛМ України, ф. 1015, оп. 1, од. зб. 102, 18 арк.

Китайські прислів'я та приказки. / Упоряд. та передм. В. Мясникова. Пер. з кит. І. Чирка. Київ : Вид. худ. літератури «Дніпро», 1984. 117 с. З дарчим написом перекладача.

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. Східний світ. 2015. № 3. С. 106–114.

Ковалівський А.П. «Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві й Наддніпрянщині в середні віки». Машинопис. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, од. зб. 14, арк. 57-59; Ковалівський А.П. «Китай». Конспект лекцій. Автограф. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, од. зб. 59, 182 арк.

Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів. Київ : Афіша, 2003. 430 с.

Кондитеров О.Г. «В горах Великий Хинган. 1945 год». Папір, акварель. 1977 р. ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, од. зб. 205.

Коппель О.А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини ХХ століття: Навчальний посібник / О. А. Коппель, О. С. Пархомчук, 4-е видання. Київ : ФАДА, ЛТД, 2009. 323 с.

Краткий китайско-русский словарь: по графической системе включающий важнейшие военные термины. Составитель В.С. Колоколов. Под ред. М.М. Абрамсона, Ху Цзя. Москва : Государственный институт «Советская энциклопедия», 1935.

Кучер Н. Самвидав праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Сайт Національного музею літератури України, 2021, 21 лютого, доступна за посиланням: <http://museumlit.org.ua/самвидав-праці-івана-дзюби-інтернац/> (дата звернення: 13.08.2021).

Лао Ше. Серп місяця : новели / Лао Ше ; пер. з кит. І. К. Чирка ; [упоряд., вступ. сл. Б. Рифтіна ; худож. Ю. А. Чеканюк]. Київ : Дніпро, 1974.

Лист Жаспар Т.П. до Сун Цзін Лін. 15 лютого 1972 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, 1 арк.

Лист Правління Спілки письменників України до ЦК КПУ про прибуття до Києва делегації китайських письменників. 7 вересня 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 590, оп. 1, од. зб. 409, арк. 139–140.

Лист Цао Юя (Пекінський народний художній театр) до Корнійчука О.Є. про постановку його п'єси «Макар Діброва». 21 червня 1955 р. ЦДАМЛМ України, ф. 435, оп. 1, од. зб. 1234, 2 арк.

Лі Бо. «Думи тихої ночі», «Ранньої осені на великій рівнині», «Дев'ятий день» та ін. Вірші. Переклади Ілля В. та Лисевича І. з китайської на українську мову. Маш. з ред. правкою. 1973 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 2, од. зб. 339, 14 арк.

Лі Бо. Лірика. Переклад з кит. Л. Первомайського. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1962.

Лійкін В. Ескізи. Папір, акварель, граф. олівець. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 4, од. зб. 30, арк. 1–3.

Лу Сінь. Справжня історія А-К'ю : Оповідання / Пер. з кит. І. Чирко. Київ : Молодь, 1958. 137 с.

Мао Цзе Дун. Поезії. Переклад Миколи Бажана. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1959. 70 с.

Новицький О.М. «Славлю Пекін», «Пісня дружби». Переклади з китайської віршів Люй Дзяня, Юань Шуль-по. Маш. з авт. правкою. 1950-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1181, оп. 1, од. зб. 93, 2 арк.

Олійник С.І. Щоденники подорожі до Китаю. Б/д. [1960]. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 196, 2 док., 107 арк.

Оповідки Давнього Китаю : Збірник / Пер. з кит. І. Зуєв та О. Лишега; Вступ. Слово Г. Хорошилова. Київ : Дніпро, 1990. 142 с.

Особисті документи Жаспар Т.П.: членські квитки Товариства громадян СРСР у Шанхаї. 1951 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17, 20 арк.

Павлюк А.К. Листи і телеграми до Л. П. Тичини. 1966–1967 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 15648, арк. 53–55, 69.

Програма ювілейних зборів до 100-річчя від дня народження Івана Франка. Кит., рос., англ. мовами. Пекін, 1956.

Священко З.В. Новітня історія країн Азії і Африки : навчально-методичний посібник / З.В. Священко, О.М. Скрипник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 294 с.

Синенко В.І. Списки учасників тринадцятої духовної місії в Китай, виписки про окремих учасників з оточення Ковалевського Є.П., нотатки, вирізки з друкованих видань. (Матеріали до роману В.І. Синенка «Тринадцята місія»). 1886-1970-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 390, 40 док., 225 арк.; Синенко В.І. Виписки з книги «Краткая история русской православной миссии в Китай», Пекін, 1916 р. (Матеріали до роману В.І. Синенка «Тринадцята місія»). 1960-1970-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 394, 2 док., 19 арк. Синенко В.І. Виписки з документів, що стосуються тринадцятої Духовної місії в Китаї (1849–1851 рр.). ЦДАМЛМ України, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 395, 2 док., 52 арк.

Рябов О.П. «Китайський атракціон». Клавір. Автограф. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 844, оп. 1, од. зб. 47.

Сяо-Сянь Е. Листи українському письменнику Петнікову Г.М. 24 грудня 1957 – 3 січня 1965 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 440, оп. 1, од. зб. 347, 10 арк.

Тичина П.Г. «Сигналю, на краю землі стоячи...» («Височенні хмари білясті гнівно клубочуться в небі...»). Переклад вірша Го Мо-жо з китайської мови. Автограф. 1919 р. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2695, 1 арк.; «Після дощу» («Дощ відшумів уночі...»). Авт. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2685, 1 арк.; «Вранішня радість» («Ось і вранішнє вже сходить сонце...»). Авт. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2680, арк. 1; «Роздум» («Хіба не я це говорив...»). Авт. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1,

од. зб. 2690, арк. 1; «Ще як колись...». Маш. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2693, 1 арк.

Фотоальбоми Жаспар Т. П. 1936–1938 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25 (35 арк.), 26 (17 арк.), 27 (21 арк.), 28 (336 арк.).

Фотографії Олійника С.І. під час поїздки по Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, 84 арк.

Фотографії письменника Козланюка П.С. під час поїздки у складі делегації СРСР до Китайської народної республіки. Жовтень 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 297, 15 арк.

Хе Цзін-Чжі, Дін Ні. Сива дівчина / Пер. Олекси Новицького. Київ : 1952.

ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 20, 21, 22, 23, 24.

ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 28, 30, 31, 32.

ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 12, 13, 14, 15, 16.

Чен П. Стаття «Мей Лань-фан». Вирізка з газети «Советское искусство», № 12 від 11 березня 1935 р. ЦДАМЛМ України, ф. 145, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1.

Чирко І. «Кобзар» китайською мовою». Стаття. Авторизований машинопис з ред. правкою, автограф. 1984 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1568, арк. 21-29.

Юаньская драма : [сборник пьес] : перевод с китайского / составление и вступительная статья В. Петрова ; редакция переводов и примечания Л. Меньшикова. Ленинград ; Москва: Искусство, 1966. 512 с.

REFERENCES

Bieliaiev V., Lioznova T. “Blakytna zirka”. Piesa na 4 dii, 9 kartyn. Za motyvamy kytaiskyykh narodnykh kazok. Mash. 1954 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1127, op. 2, od. zb. 292. (In Ukrainian).

Briuhhen V., Laptii O. “Disertatsiia kitaiskoho inzhenera”. Kinostenarii filmu pro stvorennia vibratsiinoi mashyny dlia kalibruvannia nasinnia kukurudzy kytaislym inzhenerom Tsao Tsun-ven, vypuskykom Pekinskoho politekhnichnoho instytutu. Mashynopys. 1960-ti rr. (In Russian).

Bukin L.Ie. Sprava dokumentalnoho filmu “Pro Vasyliya Yeroshenka” (zaiavka, literaturnyi stsenarii, vysnovky, anotatsiia, lystuvannia). Avtor stsenarii i rezhyser Bukin L.Ie. 1990-1991 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1009, op. 1, od. zb. 1715, 36 ark. (In Ukrainian).

Van Vei. Poezii. / Uporiad., peredm., perekl. Z davnokyt. H. Turkova. Kyiv : Dnipro, 1987. (In Ukrainian).

Verovka H.H. pid chas zustrichei z rumunskymy ta kytaislym diiachamy mystetstva, artystamy khoru Chekhoslovatskoho radio ta in. Fotohrafii. 1948–1961 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1078, op. 2, od.zb. 161, 8 ark.

Ge Baotsuan’. Pereklad virsha P. H. Tychyny “Sun Tsin-lin”. Zhurnal “Zhinka novoho Kytau”. 1955. № 2. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 4715, ark. 1-2, 7. [In Chinese].

Golovchenko V.I., Rubel’ V.A. Nova istoriia Azii ta Afryky: kolonialnyi Skhid (kinets XIX – druha tretyna XX st.). Kyiv : Lybid. 2010. 520 s. (In Ukrainian).

Dziuba I.M. “Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?”. Kytaislym movoiu. Z darchym napysom Potichnoho P. Kserokopiia. Dodaiutsia vizytni kartky Potichnoho P. anhl. i kyt. movamy. 1972 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1242, op. 1, od. zb. 2, 437 ark. [In Chinese].

Dovhal O.M. Iliustratsii do tvoriv kytaiiskykh pysmennykiv. Linohraviura. 1950-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 214, op. 1, od. zb. 36, 3 ark.

Dokumenty pro provedennia vystavky ukrainskoho narodno-prykladnoho mystetstva v Kytai. Mash. 1996 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 665, op. 2, od. zb. 617. (In Ukrainian).

Du Fu. "Visim osinnikh asotsiatsii", "Vesnianoho dnia zghaduii Li Bo", "Blukaiu na kraiu neba" ta in. Virshi. Pereklady Lesevycha I. ta Otroshchenka V. z kytaiskoi na ukrainsku movu. Mashynopys z redaktsiinoiu pravkoiu. 1973 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 2, od. zb. 330, 15 ark. (In Ukrainian).

Zhaspar T.P. Fotokopii obrazotvorchykh tvoriv khudozhnytsi: "Kytaiets z trubkoiu" (1949), "Chzhen Tszin-khua" (1952) ta in. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 1.

Zavadska Ye.V. "Estetychnyi fenomen zhyvopysu Dalekoskhidnoho rehionu (na prykladi klasychnoho zhyvopysu Kytaiu ta Yaponii)". Stattia ros. movoiu, mashynopys z red. pravkoiu, 1978 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 1, od. zb. 1272, 18 ark. (In Russian).

Zaproshehnia M.M. Krushelnytskomu na perehliad piesy "Taifun" Tsao Yuia u Zaporizkomu derzhavnomu ukrainskomu dramatychnomu teatri im. Shchorsa. 1958 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1132, op. 1, od. zb. 353, ark. 30.

Zaproshehnia ta pryvitannia ukrainskomu pysmennyku P.S. Kozlaniuku na kytaiskii movi. 1957 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 86, op. 1, od. zb. 278, 2 ark.

Zasenko O.Ie. "Blahannia shchastia". Pereklad opovidannia Lu Sinia z kytaiskoi na ukrainsku movu. Rukopys. 9 serpnia 1952 r. – 14 serpnia 1952 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1033, op. 1, od. zb. 12, 19 ark. (In Ukrainian).

Zbirnyk perekladiv Kynh Shy, Konh-Fu-tze ta in. Ros. mova. Sankt-Peterburh, [do 1917]. 198 s. (In Russian).

Ihnatiev P. M. Krainoznavstvo. Krainy Azii : navch. posib. Chernivtsi : Knyhy-KhKhI, 2004. 384 s. (In Ukrainian).

In Fu. "Samotnie vikno", "Shliakh v maibutnie", "Skhidna Mariia" ta in. Virshi. Pereklad Homoly A.V. z kytaiskoi na ukrainsku movu. Mashynopys. 1969 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 2, od. zb. 81, 20 ark. (In Ukrainian).

Isaiev F.H. "Bilochka y myshka v lisi zhyly". Virshovanyi pereklad kytaiskoi narodnoi kazky. Pereklad na ukrainsku movu Isaieva F.H. 1960 r. Verstka. TsDAMLM Ukrainy, f. 1015, op. 1, od. zb. 102, 18 ark. (In Ukrainian).

Kytaiski pryslivia ta prykazky. / Uporiad. ta peredm. V. Miasnykova. Per. z kyt. I. Chyrka. Kyiv : Vyd. khud. literatury "Dnipro", 1984. 117 s. Z darchym napysom perekladacha. (In Ukrainian).

Kiktenko V. O. "Kytai'ska mriia" yak teoriia novoho etapu modernizatsii KNR. Skhidnyi svit. 2015. № 3. S. 106–114. (In Ukrainian).

Kovalivskyi A.P. "Zviazky zi Skhodom ta skhodoznavstvo u Kyievi y Naddnyprianshchyni v seredni viky". Mashynopys. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 149, op. 1, od. zb. 14, ark. 57-59; Kovalivskyi A.P. "Kytai". Konspekt lektsii. Avtohaf. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 149, op. 1, od. zb. 59, 182 ark. (In Ukrainian).

Kozytskyi A. M. Novitnia istoriia Azii ta Afryky. Posibnyk dlia studentiv istorychnykh i humanitarnykh fakultetiv universytetiv. Kyiv : Afisha, 2003. 430 s. (In Ukrainian).

Kondyterov O.H. "V horakh Velikii Khinhan. 1945 hod". Papir, akvarel. 1977 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 700, op. 1, od. zb. 205. (In Ukrainian).

Koppel' O. A., Parkhomchuk O. S. Mizhnarodni vidnosyny KhKh stolittia: Navchalnyi posibnyk / O. A. Koppel, O. S. Parkhomchuk, 4-e vydannia. Kyiv: FADA, LTD, 2009. 323 s. (In Ukrainian).

Kratkii kitaisko-russkii slovar': po hraficheskoi sisteme vkluchaiushchii vazhneishie voennye termyny. Sostavitel V.S. Kolokolov. Pod red. M.M Abramsona, Khu Tszia. Moskva : Hosudarstvennyi institut "Sovetskaia entsiklopediia", 1935. (In Russian).

Kucher N. Samvydav pratsi Ivana Dziuby "Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?". Sait Natsionalnoho muzeiu literatury Ukrainy, 2021, 21 liutoho, dostupna za posylanniam: <http://museumlit.org.ua/samvydav-pratsi-ivana-dziuby-internats/> (data zvernennia: 13.08.2021). (In Ukrainian).

Lao She. Serp misiatsia : novely / Lao She ; per. z kyt. I. K. Chyrka ; [uporiad., vstup. sl. B. Ryftina ; khudozh. Yu. A. Chekaniuk], Kyiv : Dnipro, 1974. (In Ukrainian).

Lyst Zhaspar T.P. do Sun Tszin Lin. 15 liutoho 1972 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 11

Lyst Pravlinnia Spilky pysmennykiv Ukrainy do TsK KPU pro prybuttia do Kyieva delehatsii kytaiskykh pysmennykiv. 7 veresnia 1960 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 590, op. 1, od. zb. 409, ark. 139-140. (In Ukrainian).

Lyst Tsao Yuia (Pekinskyi narodnyi khudozhnii teatr) do Korniihuka O.Ie. pro postanovku yoho piesy "Makar Dibrova". 21 chervnia 1955 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 435, op. 1, od. zb. 1234, 2 ark. (In Russian).

Li Bo. "Dumy tykhai nochi", "Ranoi oseni na velykii rivnyni", "Deviaty den" ta in. Virshi. Pereklady Illia V. ta Lysevycha I. z kytaisкои na ukrainsku movu. Mash. z red. pravkoiu. 1973 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 2, od. zb. 339, 14 ark. (In Ukrainian).

Li Bo. Liryka. Pereklad z kyt. L. Pervomaiskoho. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1962. (In Ukrainian).

Liikin V. Eskizy. Papir, akvarel, hraf. olivets. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 4, od. zb. 30, ark. 1-3.

Lu Sin. Spravzhnia istoriia A-Kiu. : Opovidannia / Per. z kyt. I. Chyrko. – Kyiv : Molod, 1958. 137 s. (In Ukrainian).

Mao Tsze Dun. Poezii. Pereklad Mykoly Bazhana. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1959. 70 s. (In Ukrainian).

Novytskyi O. M. "Slavliu Pekin", "Pisnia druzhby". Pereklady z kytaisкои virshiv Liui Dziania, Yuan Shul-po. Mash. z avt. pravkoiu. 1950-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1181, op. 1, od. zb. 93, 2 ark. (In Ukrainian).

Oliinyk S.I. Shchodennyky podorozhi do Kytaiu. B/d. [1960]. TsDAMLM Ukrainy, f. 706, op. 2, od. zb. 196, 2 dok., 107 ark. (In Ukrainian).

Opovidky Davnoho Kytaiu : Zbirnyk / Per. z kyt. I. Zuiev ta O. Lysheha; Vstup. Slovo H. Khoroshylova. Kyiv : Dnipro, 1990. 142 s. (In Ukrainian).

Osobysti dokumenty Zhaspar T.P.: chlenski kvytky Tovarystva hromadian SRSR u Shankhai. 1951 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 17, 20 ark. (In Russian).

Pavliuk A. K. Lysty i telehramy do L. P. Tychyny. 1966-1967 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 15648, ark. 53-55, 69. (In Ukrainian).

Prohrama yuvileinykh zboriv do 100-richchia vid dnia narodzhennia Ivana Franka. Kyt., ros., anhl. movamy. Pekin, 1956. [In Chinese, Russian, English].

Riabov O.P. “Kytayskyi atraktsion”. Klavir. Avtohrad. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 844, op. 1, od. zb. 47. (In Ukrainian).

Sviashchenko Z.V. Novitnia istoriia krain Azii i Afryky : navchalno-metodychnyi posibnyk / Z.V. Sviashchenko, O.M. Skrypnyk. Uman : VPTs “Vizavi”, 2014. 294 s. (In Ukrainian).

Syenko V.I. Spysky uchasnykiv trynadtsiatoi dukhovnoi misii v Kytai, vypysky pro okremykh uchasnykiv z otochennia Kovalevskoho Ye.P., notatky, vyrizky z drukovanykh vydan. (Materialy do romanu V.I. Syenka “Trynadtsiata misiia”). 1886-1970-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1057, op. 1, od. zb. 390, 40 dok., 225 ark.; Syenko V.I. Vypysky z knyhy “Kratkaia ystoriia russkoi pravoslavnoi myssy v Kytai”, Pekin, 1916 r. (Materialy do romanu V.I. Syenka “Trynadtsiata misiia”). 1960-1970-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1057, op. 1, od. zb. 394, 2 dok., 19 ark. Syenko V.I. Vypysky z dokumentiv, shcho stosuiutsia trynadtsiatoi Dukhovnoi misii v Kytai (1849–1851 rr.). TsDAMLM Ukrainy, f. 1057, op. 1, od. zb. 395, 2 dok., 52 ark. (In Russian).

Siao-Sian E. Lysty ukrainskomu pysmennyku Petnikovu H.M. 24 hrudnia 1957 – 3 sichnia 1965 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 440, op. 1, od. zb. 347, 10 ark. (In Russian).

Tychyna P.H. “Syhналиu, na kraiu zemli stoiachy...” (“Vysochenni khmary biliasti hnivno klubochutsia v nebi...”). Pereklad virsha Ho Mo-zho z kytayskoi movy. Avtohrad. 1919 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2695, 1 ark.; “Pislia doshchu” (“Doshch vidshumiv unochi...”). Avt. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2685, 1 ark.; “Vranishnia radist” (“Os i vranishnie vzhe skhodyt sontse...”). Avt. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2680, ark. 1; “Rozdum” (“Khiba ne ya tse hovoryv...”). Avt. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2690, ark. 1; “Shehe yak kolys...”. Mash. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2693, 1 ark. (In Ukrainian).

Fotoalbomy Zhaspar T. P. 1936–1938 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 25 (35 ark.), 26 (17 ark.), 27 (21 ark.), 28 (336 ark.).

Fotografii Oliinyka S.I. pid chas poizdky po Kytaiu. 1960 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 706, op. 2, od. zb. 656, 84 ark.

Fotografii pysmennyka Kozlaniuka P.S. pid chas poizdky u skladi delehatsii SRSR do Kytayskoi narodnoi respubliky. Zhovten 1957 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 86, op. 1, od. zb. 297, 15 ark.

Khe Tszin-Chzhi, Din Ni. Syva divchyna / Per. Oleksy Novytskoho. Kyiv : 1952. (In Ukrainian).

TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 2, od. zb. 20, 21, 22, 23, 24,

TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 2, od. zb. 28, 30, 31, 32.

TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 2, od. zb. 12, 13, 14, 15, 16.

Chen P. Stattia “Mei Lan-fan”. Vyrizka z hazety “Sovetskoe yskusstvo”, № 12 vid 11 bereznia 1935 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 145, op. 1, od. zb. 5, ark. 1. (In Russian).

Chyrko I. “Kobzar” kytayskoiu movoiu”. Stattia. Avtoryzovanyi mashynopys z red. pravkoiu, avtohrad. 1984 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 1, od. zb. 1568, ark. 21-29. (In Ukrainian).

Iuan’skaia drama : [sbornik p’es] : perevod s kitayskoho / sostavlenie i vstupitelnaia statia V. Petrova ; redaktsiia perevodov i primechaniia L. Men’shykova. Leninhrad ; Moskva : Iskusstvo, 1966. 512 s. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021